

С(каран)
У-73

каран. 1991

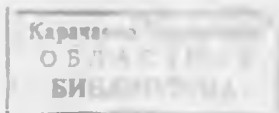

ОРУСЛАНЫ АМИНАТ
**СОГЪУЛМАГЪАН
КЪЫЛ КЪОБУЗ**

С (карач.) 2

У 73

карач. 1991 в

У 73

Урусова А. М. Замолкнувшая скрипка. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства.

Поэма «Замолкнувшая скрипка» посвящена первому карачаевскому самодеятельному композитору И. М. Урусову, погибшему в Великой Отечественной войне. В сборник включены также стихи разных лет.

С (карач.) 2

У $\frac{70403-52-78}{M 159 (03) 77}$ 62-78

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлжюмю, 1977.

ДЖУУАБЛЫ ДЕРС

Башланды окъуу джыл
Къазауатны кюнюнде,
Сабийле, болуб къым,
Битдиле тюрсююме.
Бюгюн джокъду кюлген,
Гюл джоппуну берген,
Келтирген да таша
Салгъанды печ башха.
Тюрленгенди аланы
Бет къарамчыкълары.
Къайгъыларын джута,
Бир-бирлерин джубата,
Олтуралла дерследе,

Мамырлыкъны эсгере.

Джокъ дауур этген,

Мардадан кетген.

Къыйынд меннге бютюн
Дерс берген быллай кюн.

Сёзню излеб табын,

Сагъындым кёб джанны.

Къарнашларымы да

Киргенлерин отха

Билди болгъан сохта.

Дагъыда кёл эте,

Умут юздюрмезге,

Сауланы кёб эте,

«Джангылыч да болад,

Елмей да кёб къалад», —

Дедим сохталагъа.

Тин кирди алагъа,

Тебиндиле, джарыб.

Къарадыла ышарыб.

Къонгурау къагъылды,

Джюрекге джагъымлы.

Сохтала юрюлюб,

Алтынча тирилиб,

Чабмалла эшикге,

Кёллери керилиб...

Кюйдюрдю тютюнсюз
Ичими джут сагъыш.
Журналгъа джаздым мен
Джаулагъа кёб къаргъыш.

1941, сентябрь, Али-Байрамлы.

ХАУАМ — КИТАБЛА

Сыйынмазла, бир ажымсыз, юйюбюзге
Бу джыллада окъуб чыкъгъан китабларым.
Хар биринде сейир джашаугъа тюртюле,
Сабийликден таурухлу джолда атладым.

Окъуй келиб, мени джукъу хорласа,
Аладыла тюшде хапар айтханла,
Персонажла төрт джанымы къуршоулаб,
Турадыла кеслерине тартханлай.

О, китаб окъууум — зауукълу заманым,
Иннет кемликден къутхаргъан дарманым,
Айбатлыкъны бегите, сенсе булджутхан,
Сагъышымы ауурлугъуң бирден джутхан.

Кёрюнмейдиле манга китабла джансыз,
Къайдан болсунла ала менде сансыз!

Ийнакълаб ачама, бетлерин сылай,
Къымсыз олтурама, хапаргъа тынгылай.

Джарлыды, джазыкъды суймеген аланы,
Факъырды окъумагъан, мискинди джаны,
Кёз къарамы шагъатлыкъ эте халына,
Тюшалмайды таукелликни джолуна.

1928, джай, Огъары Теберди.

КЪЫПТЫБЫЗ

Октябрны байрагъы
Джарлы халкъны джарытды.
Абзыратды байланы,
Чалдышладан къаратды.

Тиширыула киргенбиз
Ленинни айтхан джолуна,
Хар эркинлик берилди
Таулу къызны къолуна.

Хар джерине дуняны
Нюр себеди отубуз.
Азатлыкъны юлгюсюн
Бичед анда къыптыбыз.

Бизде алгъын башланганд, —
Хар бир джерде ачылсын,
Октябрны байрагъы
Джер джюзюне чанчылсын!

1927, ноябрь

**«КЪЫЗЫЛ КЪАРАЧАЙНЫ»
РЕДАКЦИЯСЫНДА**

Редакцияда заман
Кёрюнеди кёзге хамаан...
Назмучула — таулу джашла,
Хапарчыла — отлукъ ташла,
Бары бирден джыйылыб,
Бир джорукъгъа сыйыныб,
Самаркъаулай Азрет¹,
Даут онгда тютюнлей,

¹ Назмуда атлары сагъынылгъанла Ёртенланы А., Байкъулланы Д., Орусланы М., Тохчукъланы Х., Аппаланы Х., Биджиланы А., Хубийланы О., Бостанланы Хъ, Орловский Г., Боташланы А., Хубийланы И., Акъбайланы И., Кипкеланы М., Къаракетланы И., Тамбийланы Исламдыла.

Махаметчик, ёксюзчюк,
Менден таша джилтинлей.
Сыфатында алимини
Тохчукъ улу Хусей да,
Тамадасы ол юйню,
Телефонда бир кьоолу,
Сёлешеди Хасаннга
«Къара кюбюр» къайгъыда.
Келтиреди Асхат да
«Боранбилгич» джайгъыда.
Кюрешеди сюрмелеб
Джазгъанларын Осман да,
Къыйынд аны ёчешиб
Тил байлыкъ бла озгъан да.
Бостан улу Хасан а
Кюрешеди бюгюлюб,
Кёлтюрмейди ол башын
Танг атханлы, бюгюнлю.
Юнюс, бети къызара,
Тамадагъа бурулад,
Джаны мында къалгъанча,
Гера бизге угулад.
Корректорла бары да,
Абидатха аралыб,
Джююлдейле таймаздан,

Халатланы къоймаздан.
Келиученди арада
Исламыбыз «Къарачайлы»,
Тохтаб къалад «орайда»,
Болуб адеб былайда.
Къайгъыргъанын билдире,
Терен, дамлы сёлеше,
Олтурады къатыма
Сыйлы акка Чокуна.
Кипке улу Мухаммат,
Ачыкъджюрек таулу джаш,
Ана тилде джазыуда
Болады ол керти баш.
Унутмазма Иссаны, —
Къарачайны тулпарын, —
Эжиу эте джырыма,
Манга къанат такъгъанын.
«Къыптыбыз» эди аты
Джазгъанымы башында,
Басмалагъан Исса эди
Нюр себнучю тышына.
Халкъ махтанныкъ аламат,
Аз миллетин кёлтюрген,
Тилни керти ёсдюрген
Тамбий улу Ислам эди,

Башын ийиб, бююлюб,
Ана тилге сый берген,
Алгъа туруб сѐлешсе,
Къарангыда кюн кѐрген.
Аар бирибиз бир солдат,
Кертиликни сакълагъан,
Иннет тюзлюк алада
Джангы сейир затлагъа.
Бу къазанда бишмеген
Джокъду бизде бир поэт,
Бизни отха тюшмеген
Джокъду терслик, кир иннет...
Редакцияда заман
Кѐрюнеди кѐзге хаман.

1940, Азербайджан.

УСТАЗЫМА

(Акъ бай улу Исмаилгъа)

Кюн тийдире хар кимге,
Битдиргенсе Тифлисте
Бу сейирлик урлукъду —
Халкъгъа билим бурлукъду.

Эсимдеди элчилени
Джазма джаза башлаулары,
Къара ауну кёзлеринден,
Къууанч эте, ташлаулары.

Билмей эдим санга дери
Тилибизни дамлылыгъын,
Керти сёзле бегитирин
Кёблени да адамлыгъын.

Сени берген саугъангы
Мен ёмюрде унутмазма,
Тартса да джерге санларым,
Джюрегимден къурутмазма.

1927, Ленинград.

АЗЕРБАЙДЖАНДА КЪАЛАДЫ

Ах, мен бир бек суйгенме
Бу беш джылгъа Муганны,
Сохталаны, болъанны, —
Бу джерледе туугъанны.
Мингледиле джууукъларым —

Къарнаш тилде сёлешген,
Бушуууму, зауугъуму
Биргеме тенг юлешген.
«Баджи» атаб атыма,
Халал джана кёзлери,
Келедиле къатыма,
Джууаш чыгъа сёзлери.
Бюгюн да, чыгъыб былайгъа,
Джультфа джолну юсюне,
Сакъат, сау да къарайды,
Кетериме инджиле.
Али-Байрамлы Муганда,
Джайылыбса туурамда,
Къаллай сёзле табарма
Санга сыпас этерге?!
Бек эзиле къарайма,
Джолгъа чыгъа кетерге.
Тауушу келед бугъаны,
Чыгъад тютюн — тубаны.
Къум тёбеге поезд джетиб,
Къорайма тюбелек кетиб.
Болсам да къайда узакъда,
Джетмесе да бери саным,
Азербайджанда къалады
Ол джарытхан разы джаным.

1942, июнь, Аджи Кабул.

САЛЫННГАН ЭДИ ДА ЧЫНАРЫМ

Уллуду, уллуду талпыуум,
Узайтмай энди болджалны,
Къысылыб тургъан нюр джанны
Ачыкъ чыгъарыргъа тылпыуун.

Кёб айландым, кёб мычыдым,
Ауур джюклени аркъалаб,
Къолума къалам алалмай,
Кюн аманлагъа мен къараб.

Юзюлгенди энди чыдамым,
Саркъайгъанды, азды заманым,
Салыннган эди да чынарым,
Къайнамай къалырма къазаным?

1940, Баку

ДЖАЗМАГЪА ДЖУУАБ

(Тау инженерге — Байрамкъулланы
Суратханнга)

Келирми айтыб къолумдан
Джюрек тамырланы тебгенин,
Сени халал джазманг мени
Озгъан джыллагъа элтгенин.

Берген кѳууанчын бюгюнню.
Назмунг алды мени, тартды,
Берди сейир тин джаныма,
Изледим болмазын арты,
Джазым сюелди аллыма.
Бек джунчуулу заманлада
Тюйрелгенди, бир ажымсыз,
Сени сабий джюрегинге
Кѳатынгадагы ол хоншу кѳыз.
Сыфатынга кѳарасам да,
Башчы тынгы тарасам да,
Излей эдим кюн джарыктыны
Табарынгы сен джанчыктыны.
Бош ахсынаса, джашлыктыны
Сынамадым, билмедим деб,
Кѳанатлары чыктыган джюзюк бла,
Окѳа чохлу акѳ башлыктыны
Атмагыанма деб юсю бла
Кюнде ойнагыан чачынгы,
Тору атха минмедим деб,
Кѳыз санлагѳа кючден тарта
Кѳез тоймагыан зырзыр джамчыны.
Болгыанды сени джашлыгынг,
Кѳбле сукѳланырча, гюллю.
Ѳмюрге хазна кѳурагыан,

Джашау кёзюудю хар кимге,
Буюкъмагъан кёбню кёрюр,
Насыб болса ол адамгъа,
Джюреклеге джылыу берир.
Унутулмаз аны иши,
Дуняда къалыр ызы,
Сансыз тюлсе сен да, тюшюн,
Бу тауланы батыр къызы.
Ишинг кёбню джарытады,
Заманынг барды аллынгда,
Биягъынлай джоралайма
Насыб чыгъарын къолунгдан.

1965

ДЖАРЫКЪ ЧЫГЪАДЫ ОРАЙДА

Хазырланады, къууана,
Ахмат келни келтирирге,
Санлайды уллу тана
Хоншусу анга элтирге.

Къызны биледи халисин, —
Юйдегиленник Умарды.
Джюреги суйюб хар несин,
Айталмайын тургъанды.

Кюню кёрюне джылча,
Энди гузабады ол,
Салмай болджал мынча,
Алыргъа къызны бу джол.

Хапар джетеди атагъа, —
Ол къууанад, ышарад,
Айтылгъанлай анагъа,
Урушургъа ашыгъад.

Тюйюб къашын-башын да,
Эринлерин къаты кысыб,
Истемейин джашын да,
Тебрейди халек къусуб:

— Мени таза баламы,
Джандан суйген къаламы
Кесине тенгге санайды,
Бу бетсизлик къалайды?!..

Ахмат джакълыкъ этмеди, —
Ушатмады сёзлерин,
Ариулукъгъа джетмеди,
Тик къаратды кёзлерин:

— Нелени сандырайса? —
Сенмисе да аны бла
Бир тебсиден ашарыкъ,
Кёб джылланы джашарыкъ?...

Кесинги болумунгда
Танылмайды ашхылыкъ,
Сен киргенли ма бери
Юнден тасды тюз къылыкъ.

Онглу юйню къызыса,
Атанг да сыйлы адам,
Тышында ырызлыса,
Юйде у—темир табан.

Бермей игиге багъа,
Къалдырмай табханынги,
Ат-бет атай къызлагъа,
Бил кирге батханынги.

Сеничаны бедиши
Бир джахилни сууутур,
Къалдырмайын бу ишни,
Той къуаргъад умутум...»

Дыф этдирмей Наугъаны,
Кирир этиб тешикге,
Терк тохтатыб къаугъаны,
Ахмат чыкъды эшикге.

Джахилликни аурууу
Кёбню байлаб кёзлерин,
Юйлерин ташлаб ала,
Атланалла уу сала.

Асиятны да сёге,
Тюшюб къалад тишлери,
Сыныкъ сёзню кёб тёге,
Къуруб къалад ичлери.

Ахмат, кьоймай къатына
Сылхыр башлы сантланы,
Мине тебреб атына,
Хоншу тенгин сакълады.

Этди анга аманат —
Мал сояргъа къууанчха,
Джыйылгъынчы джамагъат
Хазырларгъа терк уча.

Анасына Умарны
Кирди да къара къайгъы,
«Ах, ох» эте, ахсына,
Тыхсыб къалды биягъы.

Атасы уа бир хурметли,
Къууанч тарта башына,
Асиятны — мёлекни —
Келтиртеди джашына.

Мутхузлукъну ишлери
Джюрютюлмейд алайда.
Таукел кириб ичгери,
Джарыкъ чыгъад орайда...

Джарашыуду Асият
Джамагъат арасында,
Къартны, джашны ол сыйлаб
Джарытад анасын да.

Тутадыла юл юге
Асиятны сау элде.
Быллай келин кирге эд
Мен суйюучю юйлеге...

1971

ТЮБЕШИУ

Быстырлада къала тургъан,
Унутулгъан эски халат,
Къолгъа тюшюб бюгюнлюкде,
Тебрейди джанымы талаб.

Тюрленеди кёз къакъгъынчы
Төгерекеде болгъан зат да,
Озгъан джашлыгъым, алгъынча,
Джетеди бери узакъдан.

Джумама эки кёзюмю,
Келгени ачыкъ кёрюрге,
Чыгъармай аз да сёзюмю,
Ётеме сейир ёмюрге...

Джашаууму джазы эди,
Ёсе менде бир башха джан.
Джулдузлагъа элте элле
Муратларым мени хаман.

Таблыгъын излей джаныма,
Акъсыл паплинден алыб,
Нени да джыя эсима,
Тикгенем халат кесиме.

Кёресиз тюбешиуню да
Джашлыкъдан къалгъан аба бла,
Джокъ болгъанды тенгишим да —
Танырыкъ мени аны бла.

Мен а салыб къар башымы,
Ана сютню тылпыуундан,
Хауасындан джаз башыны,
Излейме кёб хазна мында.

Таукеллениб ахырында,
Абачыкъны киеме,
Сансыз барыб тюз къатына,
Кюзгю алда сюелеме...

Бир ышан да къалса уа, оу!.. —
Къорагъанды толкъунлары
Къалын чачны азгъынлыкъдан,
Боранлыды макъамым да,
Тайгъанлы бери джашлыкъдан,

Къалдыргъанды сабанчы да
Эки батмакъ кёлчюк тикде,
Кёзлерими джарыкъ нюрюн къора тыб,
Сууукълугъун къышхы кюнню
Сына тыб,

Ташаялла кёзбау кюнле.
Кюзгю аллында турама,
Сандыракъ этгенча, сорама:
«Къорадымы бары бирден?...»

Тау джуртуму табигъаты,
Ёзенлени джамагъаты,
Ышара бирден кёзюме,
Салалла бир зат эсиме:

Сакъланнганды халек тотдан,
Сёз джандыргъан къадар отдан
Мени керти нёгерим,
Джашлай тургъан джюрегим.

Насыблы дегиз, болалсам,
Тазалыкъдан таймайын,
Алдырыб элге кесими,
Керти адамча къорасам.

* * *

Къалыб кетсе кесимде
Джашау сынамым-байлыгъым,
Кемем баргъан тенгизни
Белгиленир сайлыгъы.

ТУУДУКЪЛАГЪА

Джашау джолла кёбдюле,
Излемей тынчын алада,
Ташлы, такъыр, тик болса да,
Атланыгъыз туура джолда.

Алданмагъыз сиз алтыннга,
Бузлатады ол джюрекни,
Аны къуугъан ахырында
Ташлаб къояд инсан бетни.

Мен болсам да джерден тас,
Сагъыныгъыз амманы,
Мени атым сизни сындырмаз,
Теблемегиз сыйын аны.

Къабырдан чыгъыб келликме,
Кёрмесе из элни сыйын,
Экинчи кере ёллюкме,
Джюрюмесе халал къыйын.

Къайтара айтама сизге:
Намысдан чыкъмай туругъуз,
Джокъду джашау билимсизге,
Уллу билимли болугъуз.

1976, Январь

Билеме, туумагъанма
Орта халда джашаргъа,
Ууакъ сёзню эсге ала,
Санай кюнню, кечени,
Сюркеле да абына,
Болмай атым белгили,
Сансыз къала арада,
Дуниямдан бошаргъа.
Огъай!..

Мен туугъанма ёлмезге —
Сансызлыкъны кёрмезге.

НАМЫС — ДУНИЯНЫ ДАМЫ

Сабий джыйса къучагъына
Джангы алынган оюнчакъны,
Нечик къууанч этерик эсе,
Намыс сезсем джаш тёлуде,
Заман бошлай ётерик эсе да,
Къорайды сагъыш кёлюмден,
Зауукъгъа тюшеме, джарыб,
Хапарлайма, юйге барыб.

АБРЕКЧИГИМ

Абрекчик чабакъчыды,
Тута келиб балачыкъны,
Ийиб къояды ызына,
Джашарына къызына.
Кирпиклери — джамчычыкъла,
Ачылсала — джудузчукъла,
Аланы башы къашлары —
Булбулчукъну — къанатлары.
Санлары да — хора тайчыкъ,
Джорта ары, чаба бери,
Къалач этиб билекчигин,
Ма былайды Абрекчигим.

1958

* * *

Къарт сагъышха бир кетсе,
Къара джерге къараучанд.
Джашлыкъ кезге кёрюнсе,
Кёкде кюнню мараучанд.

1933

СОГЪУЛМАГЪАН КЪЫЛ КЪОВУЗ

П о э м а

Къарачайым — туугъан джуртум,
Этмегенсе сансыз мени,
Муратларым, хар умутум
Насыбынг ючюндю сени.

Сени бла кёбню сынаб,
Бюгюнлюкде къартайсам да,
Кёрмегенсе мени джылаб,
Къаллай ишге барсам да.

Болмагъанмамы армаулу
Джашаууму тик джолунда?
Джашыралгъанма бушууну
Кече джатхан орнумда.

Тёзюмге да чек чыгдады,
Тёгюлейим, бил халымы.
Сансызлыкъгъа кёб чыдады
Сыйлы аты Исхагъымы.

Джол башчылыкъ этген эд ол,
Бир иннетли тенглерине,

Джурту ючюн кетген эд ол
Кёмеуюлню теренине.

Излегеннге тау ышыгъын,
Джалан сыртланы кёргюзе,
Киши элтмеди сени ашыгъыб
Чегетли тауну юсюне.

Тау а турады сюелиб,
Булбулла джырлай къатында,
Этегинде салкъын кёлю, —
Исхакъ аталыб атына.

Уллайсам да, сенден джашма,
Тыхсыргъа бошла къойнунгда,
Исхакъгъа, ёхтем къарнашха,
Бир сёлешейим бойнунгда...

* * *

Джарыкъ чыракъ юйдегиде
Манга сейир кёрюннгенсе,
Сени тута джюрегимде,
Сабийликден кёзюмдесе.

Анам этген кийиз бөркчюк,
Шайтан чалыу бла джасалыб,
Бетчигинге уруб нюрчюк,
Чаба эдинг джан салыб.

Къурумай сени джубанчынг,
Къайда да таба къууанчны,
Кёрюне таула да къартлача,
Къалкъыуда тургъан нартлача,

Теберди сууну тауушу да,
Тёбентин келген боранча,
Ёзен башы, ауушу да
Кёкде къалкъыб къалгъанча,

Кире эдинг тюрлю халгъа,
Кёкюрегинг эркин солуй,
Джюрегинги джесирге алгъан
Табигъатха назму окъуй.

Хауам болуб къалгъан эдинг,
Табылмазча джашау сенсиз,
Анамдан да алгъан эдим,
Джалына кетиб бек кемсиз.

Джетген эдик Краснодаргъа,
Баргъанча уллу байрамгъа,
Тюшген эдик бир фатаргъа
Джашил чакъгъан бир орамда.

Санга дери билмей эдим
Тулпарлыгъын да ананы,
Унутуб кесин, эзилтиб,
Сау сакълагъанын баланы.

Кёб айтыучан эдинг, ышара:
«Уллу болгъанма, къоркъма, — деб,
Келмей къалсанг да ашаргъа: —
«Ауузланганма, къоркъма», — деб.

Хатер салыу, кёл алыу —
Адамлыкъ шартла юсюнде,
Джюрегингде терен талпыу
Эсленед тюрсюнюнде.

Къызындырыб ашыкъ оюн,
Къалсанг да билмей дуниянгы,
Угула эдинг джырчыгъа,
Макъам чыкъса биягъы.

Джокъ эд сенича сагъайгъан
Учхан къушну джелине,
Табигъатны хар бир заты
Джыр джыратхан кёлуне.

Дерсен юйге къайытмайын,
Сескеклене, итден къоркъа,
Киши кёзю сагъайтмайын,
Джете энг кийим къурукъгъа.

Музыка да, сакълагъанча,
Кючлю чыгъара тауушун,
Кёб ингирни ашыргъанса,
Къыл къобуз болуб сагъышынг.

Болду энди сакълагъанынг —
Чыгъыб келди Сергей санга,
Узун, субай бармакъларын
Салды сени имбашынга.

Бир кесекден сен бёлендинг
Тартыуланы тауушуна,
Сергейге къараб тёбентин,
Битдинг кёзюне, къашына.

Сезалмадың къайдагъынғы,
Хауада кълккъыб баргъанча,
Сир кълтдырыб кълларынғы,
Къланатлы сыфат алгъанса.

Ненча суратны сюеди
Музыкасы бу Сергейни!
Кълууанч, бушуу — кълб зат келди,
Кълрюндю санга Теберди:

Джанкълылычла тегерекде
Езенлени бютеу аулаб,
Джюуолдейле наз чегетле,
Къланатлыла ичин алыб.

Кълара кълуш да чыгъларгъланды
Кълюзучукълну кълая раннга.
Ана кълй да мангылрайды,
Алмай кълзюн алай андан.

Кълош джанында уллу шынкъларт,
Шош сюрюу да стауатда.
Джыйылгъланды джаш эмда къларт,
Кълз ачалла кеч сагълатда.

Сыйлы «Аку» Гиргокъя да,
Сослан ташха таяныб,
Сёлешдиред сыбызгъыны,
Къошчу халкы ыа айланыб.

Эшитгенлей тау кюулени,
Тохтаталла терк сёзлерин,
Акъсакъалла, бек тюрлениб,
Джумадыла шош кёзлерин.

Тёгерекни зангырдатад
«Къараучуда» чыкъгъан таууш,
Эжиуге да къошулады
Хар бир къая эмда аууш.

Джыр чыгъады джулдузлагъа,
Кёкге садакъ атханча,
Бир тас болад, джутулады,
Тенгиз суугъа батханча.

Джюрекленни талаб, эмиб,
Джыр тохтайды, юзюледи,
Наз терекле боюн булгъай,
Аяз кесин билдиреди.

Кюлдюрсе да чамчы Хайбат,
Джукъу онглаб узакъ бармай,
От да, халкъ да, бирден къораб,
Чачылады адам къалмай...

Музыканы къудретинден,
Сен а, Исхакъ, тебалмадынг,
Кетиб къанынг да бетингден,
Джыламайын тѣзалмадынг.

Закий джанны къууанчы да
Тюрлю къабда кѣрюнеди,
Музыканы къулачында
Эси кѣбге бѣлюнеди.

Тюрленди Сергени халы,
Аз къалтырай хыбыл эрни,
Мылы тартыб кѣз къабагъы,
Саулай эсин санга берди.

Къылкъобузну согъа, Сергей,
Олтурса да къарт тюрсюнде,
Кѣрдю кеси сабийлигин
Джаш джанынгы юсюнде.

Гитчеликде Сергейни да
Болъан болур аллай кюню,
Дунясын унутханы,
Тартыу болуб тюшю, тюню.

Джазыкъсыныу керекмиди?
Тюлдю факъыр сыйлы Сергей,
Джылла учуб ётселе да,
Безимейди аны тергей.

Адам улу талпыб табхан,
Дуняны айбат этген,
Джанны барын кючлю тартхан,
Джюреклеге терен ётген,

Буду Сергейни байлыгъы,
Насыблыды чалбаш акка,
Келгенча джылны джай чагъы,
Берек джылыу джамагъатха...

Къоймады сени да ташлаб,
Изледи, дерс бере башлаб,
Санга къанат болургъа да,
Учундурду согъуугъа да.

Краснодарда Къобан суу да
Таудача джортмай, сорушду,
Джагъадагъы сары къум да
Джаланлагъа таб къонушду.

Джазгъы аяз азчыкъ къагъа,
Кёк къырдышда джалан аякъ,
Чал Сергей да бере багъа,
Бетингде ойнай кюнтаякъ,

Къашчыкъларынг да туююлюб,
Кёзчюклеринг къысылыб аз,
Согъа эдинг къыл къобузну,
Терен джукъу басханча джаз.

Ѕюелгенек суу джагъада,
Сен кёрмезча, сыртынг таба,
Нечик таралтыб согъаенг,
Джюрекдени таша къаба!

Аз тюл эди тегерекде
Сени билиб басынган да,
Хауа къуруб кёкюрекде,
Терен солуб ахсынган да.

Ие келиб санга эсин,
Тыялмады атанг кесин —
Кирпиклерин сабыр къагъа,
Атлаб барды сени таба.

Эслемединг деу атангы,
Тургъанлыкы ыа тюз аллынгда,
Согъа эдинг бек къадалыб,
Уруш этгенни халында.

Къыл къобузну арт тауушун
Акъырын, назик джукълатдынг,
Кенг ышара кёзюнг-къашынг,
Атанга кесинги атдынг.

Андан сора къобан джагъа
Тюбелек кетмей аллынгдан,
Тюртюлсенг да кёб джоллагъа,
Согъарынг келеед джангыдан.

Джагъада да санга битиб,
Сейир устаз къууаннган эд.
Кетеринги артда билиб,
Саны бирден ууалгъан эд.

Хар кюн сайын баргъанса сен,
Джокълай Сергейни фатарын,
Алай а чырт айтмагъанса
Атангы келир хапарын.

Атасыз джашны къууанчы
Алай уллугъа джетмейди,
Музыканы хур джубанчы
Билгенни ташлаб кетмейди.

Къайсын сайларенг, сорулса?..
Берилмей эди оноу санга,
Сергейден кёз алмай эдинг,
Сескекли къарай атанга.

Ма бюгюн да эсимдеди
Джанынг кимге тартханы:
Атам келди деб къарамай,
Къартха мыллык атханынг.

Олтурадыла экиси
Къысылышыб кюн турушда,
Атанг бериб къартха эсин,
Айтды, болмазча гурушха:

«Джашым энди сизге да джаш,
Мен да урама сизге баш.
Келирми айтыб кьолумдан
Разылыгъымы толудан.

Саугъагъыз да багъасызды,
Джокъду анга бир ёлче да,
Алай а джашчыкъ анасызды,
Къыйналады кюн-кече да.

Тауда къалгъан Назирчик да,
Исхакъны кюсеб, инджилед,
Назифатчыкъ-назикчик да,
Джыламуку джута, эзилед.

Айырмасакъ болурмеди
Бир орундан джюджеклени,
Рахатлыкъ да кьонармеди,
Баса кьобхан джюреклени?

Не айтайым сизге да мен,
Ёмюрю кетер Исхакъны,
Кёрмей айры сизни менден.
Алай а айыр хыйсабны...

Къоймазгъад сизни иннетим,
Узакъ шахарда мугурлай,
Разылыкъды, тилерим,
Джашаргъа бизде буюкъмай

Джарамайды ырысхы да
Сизничадан кёл алыргъа,
Ант этеме ырызым бла,
Къоркъама борчлу къалыргъа...»

Атангы да халал сёзю
Джагъылгъанды дарманлай,
Чал чачын да сылай кеси,
Мыдах айтды Сергей былай:

«Сау болугъуз, сиз билгенсиз
Кыскыныкга киргеними,
Сизни суюген балагъызыны
Джашым кибик кёргеними.

Тынч болмайды меничагъа
Джуртун къоюб кетерге да,
Бек къыйынды адамлагъа
Къарт кёлуне джетерге да.

Мен эсем а, узакъ джолну
Баралмазма, къартайгъанма,
Тартханлыкъгъа джюрек бери,
Кесим а ары учхалайма.

Не болсам да, бу джагъаны
Аталмам деб бегитгенме,
Былайда табхан джарамы
Унутмазгъа ант этгенме.

Мени да бар эди джашым,
Абрам эди аты аны,
Акъыл толу айбат башы,
Субай битген кючлю саны.

Ийнанмаем ол джашар деб,
Илгенчек эдим мен анга,
Тюшде, джанлы ашар да деб,
Къычыра чыгъаем тангнга,

Алеша деб бир хылеу да
Айлана бери келгенед,
Тоб ойнаучу Абрамны ол
Акъылын суугъа бёлгенед.

Бир кюн а, согъа келгенлей,
Тынгысыз болуб Абрамгъа,
Къобаргъа деб ийилгенлей,
Алеша чыкъды аллыма..

Бек бушуулу хапарны алыб
Келген эди ол меннге...
Не этгеним тюлдю эсимде,
Суугъа чабхандан ёнге.

Ма ол кюн август айында,
Суу джагъаны былайында,
Халкъ басыныб къатыма,
Тартаед суудан артыма...

Джыламукъну ичгенчады,
Тёзалмайын уртласанг да,
Ёртен тюшюб келгенчады,
Суугъа кириб атласанг да.

Ийнаныгъыз, Исхакъчыкъ да
Бек ушашды Абрамчыкъгъа,
Аныча кёре къатымда,
Айтыб къояма атын да.»

Узун бармакъла батдыла
Кенг мангылайда чачына,
Аякълары да тартына,
Кючден силкинди аллына.

Джетдинг сен да, Исхакъчыкъ,
Билегинден тутдунг аны,
Ийнакъладынг къучакъ ачыб,
Багъалатыб устазынгы.

Къобан таба джити къараб,
Тюрлене бети Сергейни,
Онг джанына къысха джанлаб,
Санга таяныб тебреди.

Атланганек кенг орамны,
Бушуу басыб, баш кёлтюрмей,
Эзилгени бу адамны
Къалмад бизге ауур тиймей.

Гузабалла шахарчыла,
Сандан биред кёз джетдирген,
Аз бурулуб бизни таба,
Оза элле бирем-бирем.

Мышау болуб, сабыр атлай,
Арбазына кирдик къартны,
Мыдах парий, къуйрукъ булгъай,
Кёзлерин шош аралтды.

Сергей чекген ачы къоранч
Керти эди алджатханы;
Атам келген уллу къууанч
Билалмадыкъ не болгъанын.

Ангылады бизни Сергей,
Мутхузлукъну къоратды ол.
Джыйды къолгъа кесин эрлей,
Джарыкъ айтды бизге бу джол:

— «Нек болама мыдах да,
Быллай балагъа тюбеген,
Тюлме алай узакъ да,
Джетмезча ани а тилегим.

Баш тилегим олду мени:
Джарытсын джарыкъ эллени
Бу шахарда джаннган чыракъ, —
Таймасын кенг джолдан Исхакъ...

Тамбласында саукъалдыгъа
Атам да кюмюш къамасын
Тагъа къартны сол джанына,
Сабыр чыгъарды ауазын:

«Бу сауутну тешмегенме
Бир кюнню да белимден,
Керти иёгер болуб эди,
Къалдырыб кёб ёлюмден.

Такъмасагъыз да муну,
Турсун юйде биргегизге.
Сюймеклигине таулуу
Шагъатлыкъ эте сизге.

Бусагъатда къоратсам да,
Исхакъчыкъ келир терк бери,
Джолукъмагъан тауладыла, —
Къалмаз бу да сизден керн.

Чал Сергей ашыра чыкъгъанды,
Бютеу саны титирей.
Биргезизге сюеледи
Эсиргенча, тентирей.

От тюшгенча, тютюнлей,
Тозурагъанды чачы да,
Къысха заманда тюрлениб,
Танылмайды кёз-къашы да.

Симсирейди къабакъ эшикде,
Кенг орамдан тартынганча,
Къыйылгъанды санлары да,
Туура джерге тартылганча.

Алай къалыб кеталмады
Ашырыб сени джолунга.
«Абрам! Абрам! Бери къайт!» — деб
Къычырды, алмай солууун.

Эшитдинг аны ауазын,
Къысха бурулуб ызынга,
Узакъдан эслеб ауанасын,
Гузаба джетдинг, къызара.

Юйден чыгъарды къобузну,
Къол джетдире хар несине:
— Ал менден саугъагъа муну, —
Деб, къысды сени кесине.

Джунчугъандан, къысха солуй,
Билмединг не айтыргъа.
Не кюрешиб базалмадынг,
Быллай саугъаны алыргъа.

Къобуз бла бирге тутуб
Сергейни къысдынг къолларын,
Ант этгенча, халал къараб,
Борчлу къанда къарадынг.

* * *

Джашнай элле джазгъы кюнле,
Бирден чагъыб къоз терекле,
Боюн булгъай ариу гюлле,
Таула тебсей тегерекде.

Учкуланны, Тебердини
Ёхтем барад кёк суулары,
Буруу болуб деменгили
Сюелелле чал таулары.

Джомакъдача айбат таула,
Тогъу менден, дейле хауа.
Кече джауса, эртденинде
Джокъду балчыкъ бу джерледе.

Кёргенме наз чегетлени,
Атыб ауларын, уяна,
Чыкъгъанларын эртденнгиде
Джашил дарийге чулгъана.

Кёргенме мен кёк булутну
Ташайгъанын, эне келиб,
Атанг, эте кёб умутну,
Сюелгенин, эмен кибик.

Кёргенме кёб чыпчыкъланы,
Къанат къагъа, учханларын.
Сыртда гюллю талалада
Бал чибинни бал джыйгъанын,

Мал къууаты ёмюрледен
Сакъланады бу джерледе,
Къой сюрюуле чох басына,
Джер къаралад эртденнгиде.

Ким табханды Къарачайгъа
Былай айбат ёзенлени,
Дюн-дунияда болмагъанча,
Табигъатны гёзенлерин?!

Джюрегингде чомартлыкъны
Тенглеринг бла юлеше,
Айландынг сен, табигъатны
Тюрсюню бла сёлеше.

Юзюлдю, алая, узаймай,
Эки къанатынгы бири,
Хаджи-Мурат айныялмай,
Къорады къайтмаздаң бери.

Алгъың кибиқ ойнамалла
Къангич кибиқ саиларынг.
Къобузну чырт туталмалла
Сени субай къолларынг...

* * *

Оздула, тюшдеча, кюле
Сабийликни биргесине,
Сен да гузабагъа кире,
Тартаенг билим кесинге.

Тынысыз эдинг хаман да
Замандан хайыр алыргъа,
Сезе джетмезни ёмюрню
Кёлюндегин баджарыргъа.

Нечик кемсиз кѳоркѳа эдинг
Джахил кѳалад халкѳым деб,
Алыб кетерле аккала
Джыр байлыкѳны артын деб.

Кѳартла джырлай, сен да джаза,
Алтын бюртюклени джыя,
Кѳыл кѳобузну согѳа эдинг,
Тартыулары таза чыгѳа.

Джазгѳан эдинг, арымайын,
Тау джырланы ноталагѳа,
Ёмюрледе мындан ары
Джетмез ючюн тот алагѳа.

Макѳам таба назмулагѳа,
Джан кийире хар бир сёзге,
Башха акѳылынг джокѳ эди,
Халкѳгѳа джараудан ёзге.

Махаметчик, сейир тенгинг,
Ача санга бютеу кёлюн,
Кёб муратла алгѳа сала,
Олтураед назму джаза.

Къарачайны тау шахары
Хур тауушлагъа бёленди,
Джайыла кенгиге хапарынг,
Джаш джюрегинг кёлленди.

* * *

Айбат къызла бла уланла,—
Къарачайны балалары, —
Ансамбль да къураб джангы,
Атланды ыыз огъур джолгъа.

Киргенлей а Краснодаргъа,
Джетдинг чабыб кырпыч юйге.
Босагъадан къоркъа атларгъа,
Мычыдынг, эшикде сюеле.

Эшикни бояуу онгуб,
Сабы юзюлюб, тотланыб,
Баш мияласы да къобуб,
Орнуна къанга къабланыб,

Къалмагъанды алгъын хурмет
Сен суйюучю бу арбазда,
Ичгери киргенинде, билмед
Сен болгъанынгы ол аз да.

Тапчандан турмады Сергей,
Сени марай шош кёзлери,
Нени эсе да ол тергейд,
Тунакы чыгъа сёзлери.

Ийилдинг энишге къартха,
Уппа этдинг къолун-башын,
Сейирсинди ол бу затха,
Тюшюре эсине джашын.

— Ах, тюшюммюд, тюнюммюд?
Абрам, къайдан чыкъдынг бери?!
— Тюнюнгдю, атам, тюшюнг тюлд,
Келдим кёрюр ючюн сени...

Хантла бишиб, джасалгъанды
Уллу столну юсю арну,
Джаш джыйыны джан салгъанд да.
Джокъду къартха да арыу.

Къургъакълыкъдан джарылгъан джер,
Суудан уртлаб, джашнагъанды,
Къартлыкъ басхан Сергейни да
Къарыусузлукъ ташлагъанды.

Ашыргъан эд юч кечени
Театрда, сизге къарай,
Тёзалмай эди кечиниб,
Хаман согъарынгы сакълай,

Сен башласанг тартыуну шош,
Сергей къымсыз тынгылай эд,
Чал къашларын джыйырыб хош,
Хар ненги да ангылай эд...

Мычымайыкъ бу сахарда.
Къалгъан эди анда Сергей.
Исхакъ къойгъан сезимлени
Кеси аллына сюзюб, тергей.

* * *

Адам, анга бир джеталсам,
Энди муну бир эталсам, —
Дей, джорта, чаба, уча,
Ётедиле джылла къушча .

Сен болджал сала, узая,
Толмады уллу иннетинг,
Джетди боран джыл гузаба, —
Мутхуз болду джарыкъ бетинг.

Сагъышланыб кёлюнг тамам,
Талай кюнню кюнню узуну,
Суу джанына чёгюб, хама
Таралта энг кёбузну.

* * *

Учуб келди элге кёуугун,
Хахай эте, титирете,
Джау аллына къаршчы турдукъ,
Джюрекледе къайнай дертле.

Кече узуну ёрелеб,
Анала азыкъ этдиле,
Джашла, бирден юрюлюб,
Къазауатха кетдиле.

Сабийле да оюнларын
Ташладыла терк огъуна,
Къаргла тилек тиледиле,
Болур ючюн иш онгуна.

Халкъгъа къоркъуу тюшген кюнде,
Къара кийди кёбузунг.
Къыйын чакъда эс ташламай,
Ётгюр чыкъды ауазынг.

Бек ачыед ол кюн бизге:
Ананг кемсиз таралыб,
Сабий кьолчукъла, титирей,
Бойнунг а кючлю къадалыб.

Исхакъ, Назир—эки кьарнаш—
Бирден кирдигиз урушха.
Болдугъуз сиз таукел, тири,
Этмеди киши гурушха.

Бирини кьаны джуугъанды
Уллу Волганы джагъасын,
Бирн да болуб кьалгъанды
Кьарнаш кьабырла кьаласы.

* * *

Ёле туруб Матвей тенгинг,
Сени сагъыныб, ышарды.
Кесине кьысыб бош дженгин,
Хапар айтыб башлады:

«Исхакъ ётлю джан эди,
Артха турмагъан бир затдан,
Тюрсюню да джана эди,
Айырыб танырча халкъдан.

Батальонига ача джолну,
Тамадабыз да ол болуб,
Чыкыган эдик душтургъа,
Автоматдан алмай кьолну.

Алдаулукъ излеб фашистге,
Бир ашхамда джыйырмабыз,
Бирден тутуб, тарх-турх эте,
Чабхан эдик алагъа биз.

Тул-тубанча немча аскер
Бютеу кючюн бизге бурду.
Биз да, аямай джаныбызны,
Алларына болдукъ буруу.

Чынг ахыры билалмайын
Немчалыла джауну, шохну,
Къыргъан эдиле кеслерин,
Тамам ташлаб эслерин.

Бизде да бир сууерин,
Биле турганлай этерин,
Чыгъармай эди тауушун,
Алмаед кьолгъа сауутун.

Бек кыйналыб айтырчады
Аллай кечени атын,
Джыйырмадан алты джанды
Кёрген сермешни артын...

Джаны кългъан немчалы да
Саны кълтырай сюелед,
Тири атлай, гаммойланыб
Джетди анга ол сууерин.

Къагъын-согъун этди аны,
Кёргюзтюрге излеб кесин.
Исхакъны кълуду джетиб,
Терк джыйдырды аны эсин.

Махтаныб тургъан сууерин
Тюз аллына тёнгереди.
Не болгъанын ангыламай,
Салпыландыла тенглери.

— Нек джакъладынг фашистни, — деб
Ачууландыкъ Исхакъгъа,
— Ургъанны кълый, бу мурдарны
Асаргъа керекди асмакъгъа...

«Бу адамны уа сиз билмейсиз
Тургъанын урушда къубулуб.
Бугъуб тургъан болмаса,
Атмады джаугъа бурулуб.

Буду джангыз сау-саламат,
Барынгдан да «аламат».
Энди сюрюгюз, штабха да
Бу «тилсизле» бла барсын ол,

Табханды кесине тюз джол», —
Деген эди, башы къанай.
Дертден джана кёкюреги,
Исхакъ, бизге джууаш къарай..

Аны хапарын билелле
Сталинградны джерлери,
Къыргъандыла минглени да,
Дерт къайтара тенглери.»

* * *

Къыркъ экинчини къюзюнде
Келди джайыла, тизиле,
Тау ёзенлеге къуюлуб,
Къанлы Гитлерни аскери.

Ананг да кьыл кьобузунгу
Эски джатмагъа такъды,
Экинди намазын бошаргъа,
Эшикни палицай кьакъды.

Минг-минг аналаны бушууун
Бирден аулаб, кюусюне,
Чыкъды ананг ачыулу,
Къашы-башы тюйюле.

«Джумушчу болмам, билсинле,
Джауну аллында сан бюкmem!..
Саным элек болса да,
Ехтемликни тас этmem». —

Деб кетди ананг «ёнгелеб»,
Кирит салыб юйюне,
Барыб хапарын айтды
Эртделеден тенгине.

Джан тамакъгъа тыгъылгъанча,
Кючюн салды тыш къраллы,
Эсде болмай туръанлай,
Тегерекни аскер алды.

Ёзенле да тар болдула,
Къысылыб таула бир-бирине.
Элле да сууукъ къан алдыла,
Киши джерлеча кёрюне.

Муратлы элле келгенле,
Китаблада джазылгъанча,
Кавказ адетле кёрюрге,
Халкъны болумун билирге.

Билмедиле «акъсюекле»
Киши да алагъа тёзмезин,
Джамагъатны сыйын теблеб,
Бедишликде ёлмезин.

Билмедиле айбат ырыз
Кёрюнмезин былайлада,
Бушуу басхан таулу къыз
Айтмазын бюгюн ийнарла.

Суратламайым немчаны
Элге салгъан кёб хатасын,
Ёлтюрсенин да ненчаны
Баласын, анасын, атасын.

Чакъырылмагъан къорады,
Чыдаялмай бу джерледе,
Къазауатны да бораны
Хазырлады тыш элlege.

Къачны ачы аязында,
Кесине къысыб балангы,
Къыл къобузунгу бауу да
Къол аязында анангы..

Ай, бир мискин сюелген эд
Эл джыйылгъан кенг орамда,
Къымсыз джылай ананг санга,
Къышхы сууукъ ургъан чакъда...

* * *

Оза эслетмей джылла да,
Кюнле, айла чабышханлай,
Джетдик Хорламны кюнюне
Тынчлыкъ табмай, къатышханлай.

«Аман хапар керти болад,
Биргиз да келмей къалад!...»
Сизге къоркъуу эте, биз
Джарыкълыкъны билмегенбиз.

Бошалды ма къазауат да, —
Сен къайтмадың ызынга,
Сакъладыкъ сени дагъыда,
Шош къарай къыл къобузунга...

Насыб бере, босагъадан
Уллу санлы солдат тюшдю,
Мискин ананг симсиреди,
Кёрюннгенча бола тюшде.

Келген, Исхакъ, Назир эди.
Окъ тешикден элек болуб,
Юсюндеги кийимлери,
Саилары да табдан толуб.

Сормады ол бир зат сенден,
Ачаргъа къоркъуб джараны,
Ахсына ташада, кенгде,
Ойната эки балангы.

Нечик багъалыды юйде
Эркишини базыкъ ауазы,
Бек мийикди къыйын кюнде
Эркишини багъасы.

Джашчыкъла да жарыдыла,
Махтандыла аны табыб.
Хапарларын айтыргъа да
Назир таба ала чабыб.

Алай а джюрек жарасы,
Тюзде къалъан баласы
Таймаздан кёзге кёрюне,
Башлады анангы кёме.

Таш эрир эди бушуудан, —
Болгъан кибик шашхынлы,
Туугъан ананг, сени кюсей,
Дуниядан кетди ажымлы.

Къарыуум джетмейди, Исхакъ,
Джылай тургъанлай джазаргъа,
Тыйыншлы болса да керти хат,
Онг табмайма сёз къазаргъа.

Сени табыб селешсем а,
Джаным, илячин Исхагъым,
Не къысхартыб кюрешсем да,
Тауусулмаз эди ушагъым.

Дыгаласды мени ишим,
Эштмезликге хапар айта,
Табмазма энди кёрюшюу,
Нек турама санга къайта?

Къарнашлары къайтмагъанла.
Балаларын табмагъанла,
Аладыла тынгыларыкъ,
Дыгаласны ангыларыкъ.

Уллу Волганы джанында,
Кёрмей кюнню чыкъгъанын да,
Юсюн джабыб топракъ бла таш,
Джатады алапат къарнаш.

Озса да къадар заман,
Эсимде турады хаман,
Юзейим энди ушакъны,
Тынчайма кьоюб Исхакъны.

О, табылмазлыкъ къарнашым, —
Юшютеди джюрекни буз:
Кёз туурамда тагъылыбды
Согъулмагъан ол къыл къобуз.

1969 г.

БАШЛАРЫ

Джууаблы дерс	3
Хауам — китабла	6
Къыптыбыз	6
«Къызыл Къарачайны» редакциясында	7
Устазыма (Акъ бай улу Исмаилгъа)	10
Азербайджанда къалады	11
Салынган эди да чынарым	13
Джазмагъа джууаб	13
Джарыкъ чыгъады орайда	15
Тюбешну	20
Туудукълагъа	23
«Билеме, туумагъанма...»	24
Намыс — дуняны дамы	24
Абрекчигим	25
«Къарт сагъышха бир кетсе...»	25
Согъулмагъан къыл къобуз (п о з м а)	26

ИБ № 424

Урусова Аминат Мудалифовна

Замолкнувшая скрипка

Стихи на карачаевском языке

Редактор А. И. Кубанов. Художник В. И. Бекетов.
 Художественный редактор М. П. Бертник. Технический редактор М. Ф. Перепадья. Корректор К. А.-К. Салпагарова. Сдано в набор 9-IX-1977 г. Подписано в печать 9-I-1978 г. Формат 84x108¹/₆₄. Физ. п. л. 1, Усл. п. л. 1,68. Уч.-изд. л. 1,88. Заказ № 3879. Тираж 1000 экз.
 ВУ 72009. Цена 22 к

Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского
 книжного издательства, Черкесск, пл. Кирова, Дом печати

Карачаево-Черкесская областная типография.
 Черкесск, Первомайская, 47.

22 ас

FLD 26

9

428

СТАВРОПОЛЬ · КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК. 1978